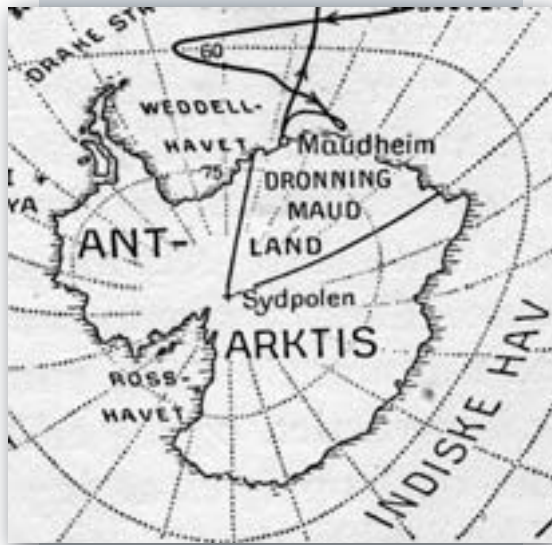

VÅRE TI VIKTIGSTE POLAREKSPEDISJONER

UKJENT LAND: Ekspedisjonen etablerte basen Maudheim i Dronning Maud Land. Kart fra Giævers bok

Våre ti viktigste polarekspedisjoner

I Nansen-Amundsen-året 2011 kårer Nordlys og Norsk Polarinstitutt de ti viktigste norske polarekspedisjonene. I en serie over ni uker vil vi presentere de ulike ekspedisjonene, som en jury av eksperter har valgt ut.

9

I DAG NR.

**MAUDHEIM,
ANTARKTIS 1949-1952**

JURYEN: Fra v. professor Robert Marc Friedman, polarekspert Olav Orheim, ekspedisjonsdeltaker Liv Arnesen, polarhistoriker Harald Dag Jølle (leder) og polarhistoriker Susan Barr.

JURYENS BEGRUNNELSE

Den norsk-svensk-britiske ekspedisjonen til Antarktis 1949–1952 ble organisert av Norsk Polarinstitutt og ledet av John Giæver.

Ekspedisjonen etablerte basen «Maudheim» i Dronning Maud land i februar 1950.

Denne første flernasjonale ekspedisjonen var en pionerbedrift innen Antarktis-forskning, med en rekke forskere og forskningsresultater som satte spor etter seg i mange miljøer.

Ekspedisjonen var en forløper for Det internasjonale geofysiske året (IGY) i 1957–58.

Den markerer samtidig starten på den norske stats direkte engasjement for forskning i Antarktis. Tidligere hadde denne forskningen hovedsakelig vært privat organisert i forbindelse med hvalfangst.

TIDLIGERE PRESENTERT

Nr. 10: Nordpolen 1990 (14.10)

Basen som f

BEGRAVD: Husene forsvant i snø og is. Det ble store problemer med ventilasjonen, sjaktene måtte forlenges.

LØRDAG REPORTASJESERIE

Tekst: Asbjørn Jaklin

Tre mann omkom. Ett øye ble operert ut med hjemmelagde instrumenter. Utfordringene sto i kø for ekspedisjonsleder John Giæver fra Tromsø.

ANTARKTIS FEBRUAR 1950. Skipper Guttorm Jakobsen på ishavsskuta «Norsel» av Tromsø har akkurat klart å nå fram til en slags havn. Isbremmen, der ismassene knekker av i isflak på flerfoldige kvadratkilometer, viser seg å ha et område som er perfekt for ilandsetting. En liten bukt, en liten kai av is – og en passe bratt skråning opp til den uendelige isflaten innover mot Sydpolen.

Ekspedisjonens leder, John Giæver, puster lettet ut. Flere døgn baksing i dravis har endelig gitt resultater. Riktignok går de i land på flytende is, men den er 180-200 meter tjukk og virker stabil. De dører stedet Norselhamna og går i gang med lossingen av 50 hunder, tre weasler (beltevogner), vitenskapelige instrumenter og tonnevis av proviant i standardiserte kasser.

DE 15 MENNENE utgjør den første internasjonale vitenskapelige ekspedisjonen til Antarktis. Norske, svenske og britiske forskere hadde stukket hodene sammen og blitt enige om alt fra lengden på ullskjurfene, dimensjonene på hundeledene og mengden av havregryn i sledeprovianten. Norge har fått ledelsen av ekspedisjonen fordi den går til Dronning Maud Land, et område Norge gjør krav på.

Nordmennene og britene hadde ivrige disputer før avreise. Var det nødvendig å ha med ytterklær av reinskinn? Britene mente vindtøy var nok utenpå ullklærne, mens nordmennene ville ha klær av reinskinn til ferden i de åpne beltevognene i minus 40 til 50 grader. Snart ble det klart at kompromisser var nødvendig; hvert land fikk ta med det utstyret de insisterte på. Innkjøpene var fordelt på forhånd. Britene leverte, nordmennene hadde sørget for kaffe og svenskene fikset snøbriller, tannpasta og halspastiller, blant annet.

FRA «NORSEL» FRAKTES UTSTYRET tre kilometer innover fra den flytende iskaia. Der skal basen, kalt Maudheim, etableres. To prefabrikkerte hus blir reist og isolert.

Opprinnelig var det planlagt å bygge tre hus, men det tredje måtte settes igjen i Sverige på grunn av plassproblemer på «Norsel». Det kommer til å bli trangt, ingen får egne rom, kun tre kvadratmeter som er eget territorium. Så får de bare håpe at 15 mann, fra tre ulike nasjoner, klarer å omgås i polarnatta uten å gå hverandre for mye på nervene.

EKSPEDISJONSLEDER JOHN GIÆVER er kontorsjef i Norsk Polarinstitutt. Han har tidligere vært redaktør i Vesterdaals Avis og i Tromsø Stiftstidende. Han har også selv erfaring med overvintringer som fangstmann nordøst på Grønland.

Som fangstmann hadde han vært alene, han hadde med andre ord ingen å irritere seg over. I Maudheim må han leve med fjorten andre personer tett innpå seg. Hele tiden. De har

KJØRETUR: Ekspedisjonen hadde med seg weasler for transport. Fra Australia, ekspedisjonsleder John Giæver fra Tromsø og Egil Rogstad

«Jeg har sett de grublerier og hjem

ingen steder å gå for å få en pause fra de andre. «På en ekspedisjon er det ingen som helst måte å slippe unna et trangt og tvungent samliv», forklarte Giæver senere. «Lenge går det bra. Noen er av hardere stoff enn andre. Men selv den hardeste stein blir slitt når friksjonen får virke lenge nok», la han til. Evgivarende støy i Maudheim irriterer. Dører som slamres, tramping over golvet, en gramofon som gnedrer, valper som bjeffer i gangen og en jævel som plystrer falskt

orsvant i snø og is

venstre Gösta Liljequist, Sverige, Leslie Quar, Storbritannia, Stig Hallgren, Sverige, Bertil Ekström, Sverige, Bjarne Lorentzen fra Lødingen, Nils Jørgen Schumacher fra Sørøya, John Jelbart, fra Vinger. Ekström, Quar og Jelbart druknet 24. februar 1951, da en slik weasel havnet i sjøen. Alle foto: Norsk Polarinstitutt.

lystigste optimister synke ned i de svarteste nflengsel i løpet av polarvinteren.

samme melodi om igjen og om igjen. Den jevne duren av aggregatet og vindmøllen er beroligende i forhold.

MENNENE SKAL BO i Maudheim i to år. I noen måneder av gangen drar deler av ekspedisjonen på sledeturer for å utforske det indre av Antarktis. 11. mars 1951 er Reece, som er geologisk assistent på en sledetur for topografer og geologer, i gang med å undersøke nunataker ved et fjell-

parti som ble kalt Borgen. Reece hamrer løs på en stein. En steinsplint treffer ham i det høyre øyet, han får store smerter og ser ikke godt. Han returnerer straks til den midlertidige leiren sledepartiet har opprettet.

Dagen etter er han kvitt smertene, men øyet lar seg ikke fokusere på noe bestemt og han ser kun forskjell på lys og mørke, ikke noe mer.

Tilbake i Maudheim blir ekspedisjonens svenske lege,

Ove Wilson, stadig mer bekymret over øyeskaden. Han kontakter øyespesialisten professor Sven Larsson ved Universitetet i Lund. Det viser seg at synet på venstre øye også er truet av skaden. Etter mange konsultasjoner og rådslagninger dras en konklusjon i juli 1951: Øyet må opereres ut. Hvis ikke, risikerer Reece å miste synet helt. Wilson har aldri utført en slik operasjon før. Han har heller ikke egnede instrumenter med.

Ekspedisjonsleder John Gæver i boka om Maudheim

VÅRE TI VIKTIGSTE POLAREKSPEDISJONER

«Var fjelltoppene som stakk opp av isen flere hundre eller kanskje flere tusen meter høye? Det var på tide at gjetninger ble avløst av fakta.

Professor Robert Marc Friedman
i Norsk polarhistorie, bind II

«PASIEN TEN BLIR HOLDT uvitende om hvor alvorlig det er. Imens improviserer Wilson operasjonsverktøy av andre instrumenter og ståltråd.

Legen velger også ut sine operasjonsassistenter: Fotografen Stig Hallgren får opplæring i narkoseteknikker, geologen Fred Roots blir utpekt til operasjonsassistent og glasiologen Valter Schytt blir omskolert til operasjonssøster. Hundekjørereren Peter Mellby lager et operasjonsbord av sledekasser, en oksygenmaske av reservedeler til weaslene og sterile operasjonsduker av rene laken.

Omstendighetene er improviserte inntil det groteske.

ALAN REECE får nå beskjed. Øyet må ut om han vil berge synet. Pasienten imponerer alle da han ankommer «operasjonsstua», ser sine kolleger stå der med munnbind og legger seg ned på sledekassene med replikken:

«Boys, I'm scared stiff inside!»

Narkosen virker. I dyp søvn får Reece fjernet sitt skadde øye etter at Wilson har kuttet øyemusklene og synsnerven. Etter to timer og 40 minutter er operasjonen over. Operasjonsteamet gratulerer lettet hverandre og pasienten tar imot hele basen ved sengekanten dagen etter. Blek, men fattet.

ET LANGT MER TRAGISK utfall fikk et uhell under en kjøretur med en av weaslene.

Ekspedisjonsleder Giæver hadde gitt mannskapet lov til å ferdes inntil fem miles fra Maudheim uten å be om tillatelse. 24. februar 1951 opprant med et eventyrlig fint vær, stille og klart. Om kvelden bestemmer fire mann seg for å ta en prøvetur med en weaslene som hadde fått montert inn ny motor.

De fire er den svenske mekanikeren Bertil Ekström, fysikeren John Jelbart fra Australia, den engelske radiomannen Leslie Quar og fotografen Stig Hallgren fra Sverige.

KLARVÆRET ER ERSTATTET av tåke da de fire legger kursen mot havna der de vil hente selkjøtt som ligger igjen etter at «Norsel» dro. I tåka ser de ikke at flere hundre meter av iskanten er brukket av og drevet til sjøs. De er på vei ned den slake skråningen som de har brukt så mange ganger tidligere, da de plutselig ser den mørke sjøen foran seg.

Bertil Ekström bremses alt han makter. Alle prøver å hoppe ut av det åpne kjøretøyet, men det skjer for sent. Både weaslen og mennene faller i sjøen.

Ekström havner lengst ute. Han ser ut til å ha fått sjokk. Jelbart ser ut til å være skadet i fallet. Hallgren, som er en utmerket svømmer, hjelper Ekström inn til iskanten. Men den er fire meter høy. Det er umulig å klatre opp den bratte veggen av snø og is.

FORTVILT BLIR Hallgren vitne til at hans kollegaer dras ned av strømmen, en etter en – ned under isen.

Hallgren er alene i den iskalde sjøen. Han skimter et lite isflak 200 meter unna og svømmer dit. Ved hjelp av tollekniven klarer han å hale seg opp. Skjelvende av kulde får

UTFORSKET: Geologer, topografer og glasiologer fra tre land foretok månedslange ekspedisjoner innover kontinentet i stor-slått natur.

han vrasket sitt lille isflak mot et større som han så klatrer opp på.

Gjennom tåken ser han at et parti av isbremmen er lav et stykke unna. Han stuper ut i et forsøk på å berge seg selv, men må snu etter kort tid. Sjøvannet er så kaldt at det truer med å ta livet av ham også. Han vender tilbake til isflaket og kan ikke gjøre annet enn å vente. Imens driver flaket utover.

I MAUDHEIM aner kollegaene uråd etter halvannen time. Giæver blir vekket litt over klokka ett. Mest sannsynlig har den nye motoren skapt problemer, tenker han, men det kan jo også ha skjedd noe alvorlig. Klokka tre varsler radiosjefen Egil Rogstad at weaslen har kjørt på sjøen. Han kan høre rop fra et isflak.

De har ingen båt tilgjengelig ved sjøen. Skulle de bygge flåte? Tvilsom løsning. Giæver beslutter at de må grave opp en av doryene (flatbunnet robåt) som er tatt med i tilfelle «Norsel» skulle få problemer med å ta seg inn gjennom drivisen. Båten er imidlertid begravd av store mengder snø.

FEM MANN GRAVER som besatt i fem timer. Da er doryen fri og kan slepes mot kanten. Imens vandrer Hallgren skjelvende på sitt isflak. Da doryen endelig når ham, er han sjeleglad for å ha berget livet, men i likhet ned de andre for-

tvilt over å ha mistet tre kollegaer.

«Det er ulidelig hardt når ulykken slår. Det vet alle. Enda verre føles det kanskje når så mange blir utslettet av en så liten flokk. Vi hadde en vond tid framover», skrev Giæver senere.

VITENSKAPELIG SETT handlet Maudheim-ekspedisjonen både om å kartlegge hvite flekker på kartet i et stort kontinent og å utføre planlagte forskningsprosjekter.

Meteorologene sendte opp ballonger for å utforske den øvre atmosfæren. Geologene hamret løs på fjell i innlandet og samlet ett tonn steinprøver. Det ble nesten ekstase i ekspedisjonen da det ble oppdaget grønn mose, lavararter og midd i fjellssidene. Hadde artene overlevd under ismassene – eller blitt fraktet dit?

Geologene var så ivrige at de ble borte i fem og en halv måned. Da de endelig kom tilbake, var Giæver rasende. Han hadde ikke oppnådd radiokontakt med sledekjørerene og var bekymret. Et leteparti ble sendt ut like før de vendte tilbake.

NESTE SOMMER ble de noen av de første teoriene om global oppvarming testet ut, opprinnelig framført av den svenske geografiprofessoren Hans Ahlmann. Et monster av en pressbormaskin på to tonn ble brukt til å skaffe iskjerener.

Det var mye av et mysterium hvor tykk iskappen i Antarktis egentlig var. Tidligere målinger antydte 700 meter. Etter 48 salver med seismikk på samme sted kunne vitenskapsfolkene knapt tro sine egne øyne. Isen var 2400 meter tykk. Helt utrolig!

«**NORSEL**» FORLOT ANTARKTIS for siste gang 15. januar 1952 med store mengder flyfoto, geologisk materiale og haugevis av notatbøker fulle av observasjoner, blant annet en kulderekord på 46,0 minusgrader i juli 1950 og dokumentasjon av orkaner som varte i flere døgn.

John Giæver oppsummerer følelsen slik:

«To ganger blir man virkelig glad på en ekspedisjon. Når man ser det første isflaket foran seg. Og når man ser det siste bak seg.»

Kilder:

Giæver, John. Maudheim. To år i Antarktis. Oslo 1952.
Friedman, Robert Marc: Å spise kirsebær med de store, Norsk polarhistorie, bind II.
Nettstedet polarhistorie.no.

Ishavsveteran førte ombygd taubåt

Skipper på ekspedisjonsfartøyet «Norsel» av Tromsø var ishavsveteranen Guttorm Jakobsen. Han fikk til slutt 50 sesonger på Newfoundland, Vestisen, Østisen og Kvitsjøen i sin yrkeskarriere.

«Norsel» var en ombygd isgående taubåt av en type som tyskerne hadde latt bygge tre av i Norge mot slutten av okkupasjonen. Ishavsrederiet Brødrene Jakobsen i Tromsø, med banksjef Anton Jakobsen og hans sønn Helge i ledelsen, overtok skroget og fikk det ombygd i Flensburg til et kombinert selfanger- og ekspedisjonsskip.

Guttorm Jakobsen førte en søkklastet «Norsel» fra Oslo 17. november 1949 via Göteborg og London gjennom tropene til Antarktis. I tropene ble en betydelig del av provianten ødelagt på grunn av varme.

Da «Norsel» nærmet seg Antarktis, ble det avtalt å møte hvalkokeriet «Thorshøvdi» for å ta om bord 50 hunder, tre

weasler og mange tonn hvalkjøtt til hundene. En misforståelse om hvalkokeriets posisjon førte til en omvei på to uker og 3000 sjømil.

Guttorm Jakobsen måtte bruke all sin ishavserfaring for å føre «Norsel» inn til isbremmen etter at fly var satt på vannet for å rekognosere.

«Norsel» forlot ekspedisjonen første gang da husene var bygd. Skipet kom tilbake om somrene og tok ekspedisjonen hjem 15. januar 1952.

SØKKLASTET: «Norsel» hadde enorme mengder last med.

OPERASJON: Under svært primitive forhold måtte den svenske legen Ove Wilson operere ut et øye på britten Alan Reece. Her er operasjonen i full gang.

ERFAREN: Skipper Guttorm Jakobsen.

BOSTED: En tidlig utgave av ferdighus fra Sverige ble reist.

TRANGT: Forskere fra tre nasjoner levde tett i Maudheim. Her et improvisert orkester.